

HÁZASSÁGGAL ÉS VÁLÁSSAL KAPCSOLATOS ATTITÚDOK A BUDAPESTEN ÉLŐ INDIAI

KÖZÖSSÉG KÖRÉBEN

[DOI 10.35402/kek.2019.3.3](https://doi.org/10.35402/kek.2019.3.3)

Abstrakt

A családszociológusok körében egyre inkább vita tárgyát képezi a család, a házasság és a válással kapcsolatos attitűdök, míg a világ egyes társadalmaiban, mint például Indiában még mindig erősek a családi kötelek és viszonylag alacsony válási arányok jellemzőek. Tanulmányomban 20 Budapesten élő indiaival készítettem interjút, amelyek során a házassággal, az élettársi kapcsolatokkal és a válással kapcsolatos attitűdjeiket vizsgáltam. Az elemzés során azt kutattam, hogy egy ilyen erős tradicionális gyökerekkel rendelkező társadalomból származó egyének hogyan viszonyulnak a szerelmi, illetve az elrendezett házasságokhoz, az élettársi kapcsolatokhoz, a kasztrendszerhez, és hogyan vélekednek a válással kapcsolatban a gyermekes és a gyermektelen házasságok esetében.

Abstract

Between family sociologists there is a debate on the attitudes towards family, marriage and divorce, while in some societies of the world, for example in India these bonds are still very tight and the rates of the divorces are still very low. In my study I made interviews with 20 Indians living in Budapest examining their attitudes towards marriages, living relationships and divorce. In my analysis I wanted to identify that amongst people who have such a traditional bonds, what kind of attitudes do they have towards the love marriages, arranged marriages, living relationships, cast system and what is their opinion about divorce in case of married couples who have children and those who don't have.

A házasság megítélése Magyarországon és Indiában

Habár „a közvélemény-kutatások adatai azt bizonyítják, hogy a hanyatló házassági kedv ellenére a házasság intézményének presztízse változatlanul

erős, a házasság továbbra is a legtámogatottabb és legmegfelelőbbnek tartott párkapcsolati, együttélési forma” (Pongrácz 2009:9), azonban mégis számos kutatási eredmény utal arra, hogy az utóbbi évtizedek során a házasság mégiscsak veszített értékéből (Vaskovics 2002/3; Tóth 1997:2; Tárkányi 2009). Míg régen az élettársi kapcsolatok deviánsnak minősültek, addig napjainkra már elfogadott párkapcsolati formává váltak (Pongrácz 2009:9-10; Bukodi 2002:88).

Az európai és az egyesült államokbeli szakkutatók már az 1960-as, 1970-es évektől felfigyeltek erre a viszonylag határozott értékrendbeli változásra, azonban Magyarországon csupán az ezredforduló környékétől vált jellemzővé (Thornton 1989; Thornton – Young – DeMarco 2001 idézi Molnár 2011/1:41). Ezzel szemben a házasság még mindig a társadalom magasra értékelt intézményét képezi az indiai társadalom számára (Ponzetti 2003:800; Sonawat 2001; Singh 2009; Sharma 2009).

Tehát, míg kutatási csoportom kibocsátó társadalmában az élettársi kapcsolatok megjelenése Magyarországhoz viszonyítva újkeletű jelenség, és a házasság még mindig a társadalom magasra értékelt intézményét képezi, addig kutatási csoportom befogadó társadalmában kevésbé hagyományos attitűdöket vall a házasság megítélését illetően.

A következőkben az indiai kultúra, házassági szokások két meghatározó jellemzőjére, a kaszt és a hozomány rendszerére fogok kitérni.

A kasztrendszer és „a hozomány rendszere” Indiában

Az indiai kasztrendszer a világon a legrégebből fennmaradt hierarchikus társadalmi rendszer. Habár a különböző kasztú és vallású házasságok már 1954-től (Speciális Házassági Törvény) legálisak Indiában, azonban egyes kutatási eredmények azt bizonyítják, hogy a kaszton kívüli házasságokat a társadalom többsége elítéli, akik így házasságnak, azokat kiközösítik és diszkriminálják (Georgas és mtsai 2006:365-366; Sonawat 2001; Sangari 2003). Indiában az emberek 74 százaléka még min-

dig ellenzi a kaszton kívüli házasságokat (Nauck – Klaus 2005; Benerjee et al. 2009 idézi Benokraitis 2011:221). Habár az utóbbi évek során megfigyelhető bizonyos mértékű attitűdváltozás, azonban ez inkább az urbánus térségekben élő tanulók, diplomával rendelkezők körében jellemző (Sinha 1991 idézi Georgas és mtsai 2006:366).

A házasodási szokások tekintetében a kutatók egy új kritériumrendszerre figyeltek fel, amelyben a kasztrendszer és a státusz helyét lassan átveszi az anyagi szempontú megfontolás és a család teljesítménye (Sinha 1991, idézi Georgas és mtsai 2006:366). Vagyis fogalmazhatjuk úgy is, hogy a kasztrendszer helyét lassan átveszi „a hozomány rendszere”, amely az utóbbi években India tipikus és univerzális társadalmi problémájává vált (Singh 2005:199-220 idézi Singh 2010:6) és egyre inkább elterjedőben van (Srinivasan – Lee 2004 idézi Benokraitis 2011:220; Singh 2010:2). Noha 1961-óta betiltották, 1984-ben (Virmani 2012) és 1986-ban módosították a törvényen, azonban napjainkra egy státuszszimbólummá vált, amely a család társadalmi megbecsülésének, gazdasági jólétének az indikátora és fontos szerepet játszik a házasságkötések során (Singh 2005:199-220 idézi Singh 2010).

Szerelmi vagy elrendezett házasság?

A világon két domináns párválasztási típus létezik: 1) saját döntésen alapuló, individuális, párválasztás, amelyet a kutatók „szerelmi házasságnak” neveznek és az elrendezett házasságok. Habár az utóbbit a nyugati társadalmakban elutasítják, azonban a világon ez a domináns párválasztási forma, ez a legerjedtebb (Georgas és mtsai 2006:92; Benokraitis 2011:161). Roussell négy házasságmodellt különböztet meg, amellyel a társadalmi-demográfiai folyamatokat próbálja leírni. Elmélete alapján a világ társadalmaira jellemző házassági modellek a hagyományos házasságtól haladnak a szövetség (még mindig hangsúlyos az életre szóló jelleg) és az „összeolvadás” (addig tart, amíg a szerelem) jellegű házasságmodelleken keresztül a társulásházasságig.

Ezekben a modellekben az állam egyre több funkciót vesz át a családtól és az egyéni érzelmek egyre erősödő szerepet töltenek be. Míg a hagyományos társadalom életre szóló jellegű, addigra a társulásházasságok már csak az egyének pillanatnyi érzelmi igényeinek a kielégítésére szolgálnak. Az ilyen jellegű házasságokban a születendő

gyermek, nem jelentenek akadályt a házasságok felbontása során (Roussell 1980 idézi Tárkányi 2008:422).

Napjainkban a világ több társadalmában megfigyelhető a Roussell által mintegy „előrejelzett” individuális értékek lassú felértékelődése, mint például Kínában, Koreában, Japánban, Тайwánban (Mak and Chan 1995 idézi Elliott – Gray 2000:11), akárcsak Indiában is (Klostermaier 2001 idézi Kékesi 2004:60-61), ahol az utóbbi években a „szerelmi házasságok” aránya egyre inkább növekvő tendenciát mutat (Georgas és mtsai 2006:92; Singh 2004:129-166 idézi Singh 2010:2), azonban még manapság is „az indiai házasságok 90 százaléka elrendezett házasság, és az indiaiak 71 százaléka úgy is gondolja, hogy ezek sikeresebbek is, mint a „szerelmi házasságok” (Cullen – Masters 2008 idézi Benokraitis 2011:221).

Kutatásom során fontosnak tartottam kitérni mindezen tényezőkre, hogy kik és milyen mértékben befolyásolták/befolyásolják a Budapesten élő indiaiakat a párválasztás során, illetve, hogy ennek során milyen szempontokat helyeztek előtérbe. Hipotézisem alapján interjúalanyaim a szerelmi házasságot preferálják az elrendezett házassággal szemben, illetve Roussell elméletéből kiindulva házasságaikat a szövetség jellegű házasságmodell jellemzi a leginkább.

A válaszok okai, háttértényezői

A szociológusok a házasságok felbomlásának három különálló, azonban részeiben mégis összekapcsolódó okát határozzák meg: 1) makro vagy társadalmi okok: olyan társadalmi struktúrák változása, mint a vallási intézmények, a gazdaság, a válás törvényes szabályozása, kulturális értékek, társadalmi integráció, stb. 2) valamint léteznek demográfiai okok: élettársi kapcsolatok, gender, házasodási életkor, stb. 3) illetve mikro vagy interperszonális okok, amelyek közül a leggyakoribbak az irreális elvárások, a párkapcsolati konfliktusok és az erőszak, a hűtlenség, valamint a nem megfelelő kommunikáció (Benokraitis 2011:421-427).

A legtöbb nyugati társadalomban körülbelül 16 válási okot sorolnak fel, míg Indiában csupán öt fő ok van, amelyeket elég megalapozottnak tekint az állam a váláshoz: (1) házasságtörés, (2) elhagyás, (3) kegyetlenség, (4) impotencia, (5) krónikus betegség (Diwan 1983; Choudhary 1988 idézi Singh 2010:17).

Desai és Bhujbal kutatásaik alapján arra az eredményre jutottak, hogy a válások 70%-a temperamentumbeli különbségek miatt következik be, illetve a legtöbb elválni szándékozó pár magas iskolai végzettséggel rendelkezik, 25-35 éves és nincsen gyermeke. Ugyanakkor a házasságok 85 százaléka az első 5 évben véget ért (Singh 2009), míg ezzel szemben érdekes módon, Magyarországon nem a frissen létesült kapcsolatok bomlanak fel, hanem a hosszútávú kapcsolatok válnak idővel működésképtelenné (2011-ben az átlagos váláskori házasságtartam 13,03 év volt).

Namita Singh Jamwal a házasságok felbomlásának makro-társadalmi okaiként kiemelte a függetlenség követelését, a csökkent kompromisszumra való hajlamot („adjustment”), illetve a csökkent társadalmi kényszert (Singh 2009). Ezzel szemben Magyarországon az 1990-es évek óta az érzelmi elhidegülés, a házastárs hűtlensége, illetve az anyagi problémák vezetnek a leggyakrabban váláshoz (Bálint és mtsai 2011:45).

Magyarországon a válással, akárcsak az életjárási kapcsolatokkal szembeni tolerancia növekedése nem napjainkban kezdődött, hanem már a 80-as, 90-es évektől észlelhető. Az elmúlt évtizedek során pedig a válás nemcsak elfogadottá, hanem egyúttal a leginkább ismert, leginkább preferált házassági konfliktus-megoldó stratégiává is vált (Tóth 1997:6). Mára már a magyarországi férfiak csupán 30 százaléka tekinti a házasságot élethosszig tartó kapcsolatnak, amelyet nem lehet felbontani (Tóth 1997:2) és a boldogtalannak ítélt házasságok esetében csaknem háromnegyedük ért egyet azzal, hogy akkor is fel lehet bontani, ha a házasságból gyermek született (Tóth 1994a idézi Tóth 1997:2). Mindezt a demográfiai adatok is tükrözik, hiszen Magyarországon a 2011-ben felbontott házasságok 57,8 százalékában volt kiskorú gyermek.

Ezzel szemben Indiában a válást a társadalom többsége még mindig hagyományellenesnek tartja és kevésbé tolerálja (Georgas és mtsai 2006:365-366; Bino 2012), azonban megfigyelhető bizonyos mértékű attitűdbeli változás, hiszen a válások aránya növekvő tendenciát mutat (Singh 2009), de ez a változás inkább a magasabb kasztú társadalmi rétegekre jellemző (Diwan 1983; Choudhary 1988 idézi Singh 2010:17). Az elvált nők esetében pedig még nagyobb a stigma, mint a férfiaknál (Silva 2006).

Felmerül a kérdés, hogy melyek azok a tényezők, amelyeket az egyének válás során mérlegelnek? A következőkben erre fogok kicsit bővebben kitérni.

A házasság felbontásának mérlegelése

Pár évtizeddel ezelőtt a házasságok egy életre szóló elköteleződést jelentettek, még olyan esetekben is, ahol a feleknek több hátránya származott a házasságból, mint előnye, és mégsem bomlottak fel. A kutatók számos elméletet dolgoztak ki a válás okaira, háttértényezőire vonatkozóan, amelyekből a továbbiakban a csereelméletet fogom kiemelni, amely az interjú-kérdéseim kidolgozásának egyik alapjául szolgált.

A szociális csereelmélet alapján G. Levinger (1966) megállapította, hogy „a házasság felbontásának mérlegelésekor három tényezőcsoport fejt ki hatását: a házasság megtartásából származó hasznok, a házasság felbontásából származó előnyök és a házasság felbontása ellen ható úgynevezett gátak. A gátak lélektani visszahúzó erőnként működnek s lehetnek anyagi, érzelmi vagy szimbolikus természetűek, mint például a lakáshoz való ragaszkodás, a gyermek elvesztésétől való félelem, illetve az elvált státusz elutasítása. E gátak visszatartó ereje lehet akár olyan erős is, hogy a házasságukkal elégedetlen feleket is visszatartja a válástól, akár a felbontásból származó előnyök ellenére is” (G. Levinger 1966 idézi Gödri 2001/1).

Lewis és Spanier (1979) az előbbi tipológiát kiegészítette a házasság megtartásából származó „hátrányokkal” is. Ez alapján négy hatást vett figyelembe: a házasság vonzásait, a házasság feszültségeit mint házasságon belüli tényezőket, illetve más életforma vonzásait (alternatívákat) és a külső nyomásokat (gátakat) mint házasságon kívüli tényezőket. A stabilitás a négy tényező egyensúlyától függ. A házasságnak mind a négy tényező részét képezi, a kérdés csupán az, hogy milyen mértékben (Lewis-Spanier 1979 idézi Gödri 2001/1).

Módszertan

Kutatásom célcsoportjaként a már legalább hét éve Budapesten élő indiaiakat tekintettem, feltételezve, hogy ők bizonyos mértékben már beilleszkedtek a társadalomba, amely befolyásolhatja a házassággal és a válással kapcsolatos attitűdjeiket. Hét házaspárt, illetve hat egyedülálló férfit kérdeztem, akik 24-45 év közöttiek, akiknek fele mintegy „a fiatalabb” (24-35 év), fele pedig „az idősebb” (36-45 év) korcsoporthoz tartozik.

Kutatási alanyaimat a hólabda módszerével választottam ki. Ugyanakkor résztvevő megfigye-

lőként több mint négy éve lehetőségem van arra, hogy különböző alkalmakkor, összejöveteleken, illetve ünnepeken kicsit közelebről is megfigyelhessem a Budapesten élő indiaiak kultúráját, szokásait. (Nem utolsó sorban pedig személyes tapasztalataim is fűznek a témához.)

Az adatfelvétel előre egyeztetett időpontokban a kutatási alanyok otthonában történt, ezzel mintegy kiszűrve az esetleges zavaró körülményeket. Az adatfelvétel során 20 félig strukturált mélyinterjú készíttettem 2012 május-november közötti időszakban. Az interjúk többnyire egy és fél órát vettek igénybe, amelyeket angol nyelven kérdeztem végig.

Az élettársi kapcsolatok megítélése

Interjúalanyaim elbeszéléseiben a házasság megítélésére vonatkozó megfogalmazások hangsúlyos szerepet kaptak. A házasságot többnyire az élet nélkülözhetetlen részeként tekintik, akár csak Indiában (Ponzetti 2003:800; Sonawat 2001).

„Ha nem házasodsz meg, akkor nincs semmi, semmi sem fog történni... egyedül élsz és egyedül halsz meg... Jobb ha megpróbálsz” (36 éves nő).

„A házasság olyan, mint a csoki, ha nem kóstolod meg, akkor nem nő a kalória szinted, azonban mindig kívánni fogod” (41 éves férfi).

Az élettársi kapcsolatok megítélése tekintetében a tolerancia mértéke alapján interjúalanyaim három különálló csoportba sorolhatóak, amelyek két végletét „a modern”, és „a tradicionális” viszonyulásmód képezi, míg a harmadik csoport az úgynevezett „szkeptikusok” csoportja, amely a két véglet közötti átmenetként jellemezhető.

A „modern csoport”-ba soroltam azokat, akik az élettársi kapcsolatokat elfogadhatónak tartják. Azonban e csoport tagjai az élettársi kapcsolatokat megkülönböztetik jellegük alapján: mint a házasság alternatívájaként, illetve „próbaházasságként”. Azok, akik az élettársi kapcsolatokat hosszú távú, akár egy életen át tartó párkapcsolati formaként ítélik meg, a házasságot csupán a társadalom által megkövetelt törvényes „papírként” fogják fel, amely véleményük szerint egyáltalán nem függ össze a kapcsolatok stabilitásával. Ugyanakkor ők azok, akik teljes mértékben egyetértenek az élettársi kapcsolatokban élők gyermekvállalásával is.

„A házasságot nem a papír teszi boldoggá, hanem az egymás iránti szeretet és törődés. Ha nem házasodtunk volna össze feleségemmel, attól még ugyanúgy szeretném. Csak azért házasodtunk össze,

mert szükséges volt, hogy felmutassunk valamit, hogy miért akar Magyarországra utazni...”

Míg azon interjúalanyaim, akik az élettársi kapcsolatokat csupán „próbaházasságként” tolerálják, azok úgymond egyfajta „ismerkedési időszak”-ként tekintenek rá. Mindez pedig fontos szerepet játszik véleményük szerint a házasságok későbbi stabilitása során, hiszen ez által lehetőségük nyílik arra, hogy a leendő házastársat jobban megismerhessék. A „modern csoport”-ra, mint egészre az utóbbi a jellemző.

A „tradicionális csoport”-ba tartozók teljes mértékben elutasítják az élettársi kapcsolatokat, úgy vélik, hogy e kapcsolatok túlságosan nagy szabadságot biztosítanak az egyének számára, és ezekből bármikor ki lehet lépni. Véleményük szerint ezen kapcsolatok instabilak, hiányzik belőlük az „az összetartó erő”, amely a házasság intézményében megvan. Azok, akik így vélekednek főként „az idősebb korcsoporthoz” (36-45 év) tartoznak.

„A szkeptikusok csoportjába” soroltam azokat, akik el sem fogadják, de el sem utasítják az élettársi kapcsolatokat, azonban csakis úgy értelmezik őket, mint „próbaházasságok”, tehát a házasság alternatívájaként elképzelhetetlennek tartják. Véleményük szerint ez mindenkinek az egyéni döntése, azonban nem biztosak abban, hogy e kapcsolatok a jövőben hozzájárulnak majd a házasság stabilitásához.

Kutatási alanyaimra leginkább a „szkeptikusok”, illetve a „modern” csoportokban taglalt attitűdök jellemzőek. Tehát az élettársi kapcsolatokat viszonylag tolerálják, azonban többségük elutasító attitűdöket tanúsított az élettársi kapcsolatokban való gyermekvállalással összefüggésben. Véleményük szerint az élettársi kapcsolatoknak az a hátránya, hogy túl könnyű kibújni a gyermekneveléssel kapcsolatos felelősségek alól. Tehát ezen kapcsolatokat csupán addig tartják elfogadhatónak, amíg a házaspár nem kíván gyermeket vállalni. Ezzel magyarázható az a paradoxon is, hogy habár a házasság intézményét elbeszéléseik során nagyra értékelik, azonban az élettársi kapcsolatokkal szemben viszonylag mégis toleráns attitűdöket tanúsítanak.

„Az élettársi kapcsolatokban való gyermekvállalás legtöbbször sikertelen. Lehetőséget ad arra, hogy kilépjél a kapcsolatból és ez nem jó... de ezzel szemben a házasságnak mindenképp működnie kell. A gyermeknek családban kell felnőnie, mindkét szülőre szüksége van”. (38 éves nő)

Tehát hipotézisem beigazolódtott, miszerint azt feltételeztem, hogy habár interjúalanyaim az élettársi kapcsolatokat tolerálják, nem ítélik el, azonban az ilyen kapcsolatokban a gyermekvállalást

elutasítják, deviánsnak tekintik. Vagyis ama párkapcsolatok esetében, ahol közös gyermeket vállalnak, véleményük szerint a házasság úgymond szent és sérthetetlen, amely többek között a gyermekvállalás egyik elsődleges feltételét jelenti, akárcsak kibocsátó társadalmuk körében (Ponzetti 2003:800; Sonawat 2001).

Ezzel szemben Magyarországon számos vita folyik a házasság intézményének leértékelődésével kapcsolatban (Vaskovics 2002/3; Tóth 1997:2; Tárkányi 2009). Habár a párkapcsolatok és a gyermekvállalás összefüggése alapján vizsgálva kutatási alanyaim sokkal tradicionálisabb attitűdöket vallanak, mint befogadó társadalmuk, azonban a gyermek nélküli párkapcsolatok esetében többnyire tolerálják az élettársi kapcsolatokat, tehát e tekintetben befogadó társadalmukhoz hasonló attitűdöket vallanak (Pongrácz 2009:9,13).

A házasság kérdésköre során pedig felmerül a kérdés, hogy interjúalanyaim milyen mértékben örökítették át az indiai társadalom két meghatározó, ősi jellegzetességét: a kaszt, illetve a hozomány rendszerét? A következőkben erre fogok kitérni.

Kasztrendszer és a „dowry” – őrzendő hagyományok avagy stigmák?!

Kutatásom alanyai életük során már valamilyen formában „találkoztak” a kaszt, illetve a hozomány rendszerének elveivel, vagy családi köreikben, vagy baráti köreikben, azonban minden egyes esetről negatív tapasztalatként emlékeztek vissza. Az interjúk alapján kutatási alanyaim nagymértékben elutasítják a kaszt és a hozomány rendszeréhez fűződő normákat, szabályrendszereket.

„Nevetséges, egy stigma a társadalom számára” (37 éves férfi).

„Megváltoztatnám az idősek gondolkodásmódját. Rávezetném őket, hogy az inter-kaszt házasságok csupán a társadalom javára válnak és harmóniát biztosítanak az egyének számára” (38 éves nő).

„A legrosszabb tapasztalatom az volt, amikor a családomat meg kellett győznöm ... édesapám azt szerette volna, ha az egyik barátjának a lányával házasodom meg, aki ugyanahhoz a kaszthoz tartozott, mint én... de amikor elmondtam neki, hogy én más akarok feleségül venni, akkor óriási veszekedés tört ki a családban... de szerencsére minden elrendeződött. Két hónapomba telt megértetni velük..” (42 éves férfi).

Ugyanakkor interjúalanyaim a hozomány rendszeréről is hasonlóan vélekednek, akárcsak a kasztrendszerrel kapcsolatban. Elítélik úgy a hozomány felajánlását, akárcsak elfogadását és úgy tekintenek rá, mint az emberi étellel való kereskedésre „a lányt eladod a férfi családjának” (29 éves nő).

Ennek ellenére úgy vélik, hogy még mindig jellemző az indiai társadalomra, amelyet számos kutatási eredmény is alátámaszt (Srinivasan – Lee 2004, idézi Benokraitis 2011:220; Singh 2010:2). Interjúalanyaim szerint ez a szokás a társadalomban olyan mélyen gyökerezik, hogy még azok a szülők is felajánlják a hozományt, akiktől a férj családja nem igényeli. Megfigyeléseik alapján egyes esetekben Indiában a szülők nem érzik lányukat biztonságban, ha nem tehetnek eleget ennek a társadalmi normának.

„A hozomány rendszere ott kezdődik, hogy a nőket tulajdonként kezelik. Kezdetben azért, mert a nők nem örökölhettek vagyont, házasságkor szeretettel és odaadással megajándékozták az új párt és a férj családját..., azonban az emberek ezt egy rosszféle módon átértelmezték, mert többet és többet akartak... a társadalom számára ez egy fekete jel. A hozomány rendszerét gyökerestől kellene kitépni, elpusztítani és így többet nem fordulna elő, hogy emiatt a nőket megkínózzák... és az égetések esetek sem történnének többet meg. A szülőknek sajnos ez még mindig fontos és ezért a kormányt lehet okolni” (42 éves nő).

„Indiában 15-20 éve illegálisnak számít, azonban számos helyen még mindig gyakorolják..” (29 éves nő).

Tehát hipotézisem beigazolódtott, miszerint a kaszti és a hozományhoz fűződő hagyományokat interjúalanyaim nagymértékben elítélik, társadalmi stigmaként tekintik.

Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy az ilyen ősrégi hagyományok tekintetében vallott „liberális nézetek” milyen mértékben tükröződnek a házasság formájának kiválasztásában? Ki és milyen mértékben befolyásolta/fogja befolyásolni interjúalanyaimat a megfelelő házastárs kiválasztásában? Milyen szempontok alapján választották/fogják kiválasztani leendő házastársukat? A következőkben erre fogok kitérni.

Szerelmi vagy elrendezett házasságokat ajánlanak?

A „megfelelő” házastárs megtalálásának módja tekintetében az interjúk alapján két különböző

perspektívát lehet elkülöníteni: 1) a csakis szerelmi házasságon keresztül, 2) vagy egy úgymond „meghatározhatatlan” módon. A két perspektíva közös vonatkoztatási pontjaként pedig az „ismerkedési időszak” jelenik meg.

Kutatási alanyaim egy része csakis a szerelmi házasságot tartja megfelelőnek a leendő házastárs megtalálását illetően. Ők azok, akik a házastárs kiválasztását csakis egyéni döntésként értelmezik. Ugyanakkor tér szempontjából kiemelték, hogy erre a legjobb helyszínt az egyetem jelenti számukra. Ez a felfogásmód főként „a fiatalabb” csoport jellemző (24-35 év), azonban az „idősebb csoporthoz” (36-45 év) tartozók körében is van, aki így vélekedik.

Míg mások nincsenek elkötelezve sem a szerelmi sem az elrendezett házasságok mellett, hanem úgy vélik, hogy a megfelelő házastárs megtalálásának „nincs egy meghatározott módja”, hanem ez az egyéni szerencsétől függ. Véleményük szerint az „élet-társ” megtalálására nem létezik egy úgymond „jól bevált módszer”, hiszen manapság az elrendezett házasságok is ugyanúgy felbomolhatnak, akár csak a szerelmi házasságok.

„Relatív, hogy ki hogyan találja meg élete párját. Ha szerencsés, akkor ugyanúgy megtalálhatja elrendezett házasságon, mint szerelmi házasságon keresztül is” (37 éves férfi).

Míg a gyakorlatban „az idősebb” csoporthoz (36-45 év) tartozók körében a házasságok többnyire elrendezett házasságokként kötődtek meg, addig a fiatalabb csoporthoz tartozókat (24-35 év) inkább az jellemzi, hogy szerelmi házasságban élnek, illetve ebben terveznek majd élni. Tehát attitűdjeik úgymond gyakorlati síkon is beigazolódnak.

Az előbb taglalt két perspektíva találkozási pontja pedig a házasságot megelőző „ismerkedési időszak” fontosságaként jelenik meg. Vagyis megítélésük alapján a házasságok sikerességét főként az befolyásolja, hogy a leendő házaspárnak nyílt-e rá lehetősége, hogy a házasságkötés előtt megismerje egymást vagy sem.

„Az ismerkedés” folyamatában pedig olyan egyéni jellemzőkre fektetik a hangsúlyt, mint az érdekeltségi kör, a személyiség. Tehát előtérbe helyezik az egyéni értékeket a közösségi értékekkel szemben. Mindezt pedig kétfajta módon vélik megvalósíthatónak: az egyik módszere ennek a modern társadalmakban használatos „randevűzés”-ként írható le, míg a másik megközelítés szerint az élettársi kapcsolaton keresztül lehet a leginkább megismerni/kiismerni egy leendő házastársat.

Míg azok, akik elrendezett házasságban élnek, a házastárs kiválasztását illetően két fajta szemléletmódról számoltak be: egyes esetekben egyáltalán nem volt beleszólásuk, míg más esetekben kikérték a véleményüket, azonban a végső döntés csakis a szülőket illette meg. A házastársak pedig úgy vélték, hogy a férjnek többnyire nagyobb mértékű „beleszólási” lehetősége volt a párválasztás során, mint a feleségnek. Szüleik pedig főként olyan szempontok alapján választották ki házastársaikat, mint az anyagi háttér, az iskolázottság szintje, a „jó családból” való származás, illetve a vallási, kaszti szempontok alapján.

„Elrendezett házasságban élek. Édesapámnak egy távoli rokona ismerte a férjem családját, akiről tudták, hogy azonos kaszthoz, valláshoz tartozóak vagyunk, és hogy keményen dolgozó férfi... Tehát jó családból származik. Édesapám nagyon beteg volt és halála előtt férjhez akart adni, ezért muszáj volt hozzámenem... De jó döntés volt” (38 éves nő).

Az eredmények igazolták hipotézisemet, miszerint azt állítottam, hogy kutatási alanyaim a szerelmi házasságokat inkább preferálják, mint az elrendezett házasságokat. Mindez az elrendezett házasságokból való kiábrándulásként is nevezhető. Míg többek között az előbb felvázolt két perspektíva közös elemeként megjelenő „ismerkedési időszak” is arra utal, hogy megfigyelhető az individuális döntésekre való igény. Mindemellert pedig interjúalanyaim a házasságokat még mindig egy életen át tartó párkapcsolati formaként értelmezik, tehát hipotézisem azon része is beigazolódtott, miszerint azt állítottam, hogy házasságkötési szokásaik leginkább a Roussell által „szövetségi” jellegű házasságként jellemezhetőek (Roussell 1980 idézi Tárkányi 2008:422). A következő fejezetben pedig a válás kérdéskörét fogom megvizsgálni.

A válások okairól vallott nézetek Indiában és a nyugati társadalmakban

Kutatási alanyaim mikroperspektíva alapján válási okokként a következőket sorolták fel: személyiségbeli különbözőségek, viselkedésbeli problémák, beleértve a fizikai bántalmazásokat is, a szeretet/szeretlem és a bizalom megszűnése, avagy hiánya, „a harmadik személy”, míg egyes férfiak kiemelték a szexuális inkompatibilitás problémáját is. Az utóbbi okot azonban női interjúalanyaim nem említették, tehát ezt kevésbé tekintik a válás gyakori okaként, mint a férfiak.

Elbeszéléseikben tágabb értelemben is megközelítették a házasság felbontásához vezető okokat, kitérve az általános társadalmi folyamatokra. Véleményük szerint a válás főként az egyre individualizálódó társadalmi kapcsolatok utóterméke, amely abban nyilvánul meg, hogy az egyének egyre inkább magukba fordulnak, felcserélve a hagyományos, közösségi értékeket individuális, egyéni célokra, életstílusra. Mindezt pedig egyesek úgymond „ego” problémáknak is nevezik. Úgy vélik, hogy megnövekedtek a házassággal kapcsolatos elvárásokat és a felmerülő problémákat az egyének egyre kevésbé képesek tolerálni.

„Nem kötnek kompromisszumokat, nem tudnak megegyezni. Úgy gondolom ez érvényes minden házasságra, amelyik felbomlik” (38 éves férfi).

Egyesek ezen értékrendbeli változás következményeként értelmezik a házasságok felbomlásának több okát is, amelyet úgymond „a harmadik személyként” neveztek meg. Azonban számos interjúalanyom tekinti ezt a jelenséget az emberek magával született jellemzőjeként is. Na de mit is rejt magában „a harmadik személy” kifejezés?

„A harmadik személy effektus” kutatási alanyaim értelmezései szerint nem más, mint a házastársak egy másik személyhez való érzelmi és fizikai vonzódása („attraction”). A házasságok felbomlása tekintetében pedig ez leginkább „a fizikai megcsalásokban”, a hűtlenségben nyilvánul meg, amelyet a válás leggyakoribb okaként neveznek meg, úgy a nyugati társadalmakban, akár csak Indiában.

Továbbá tér szempontjából interjúalanyaim két különböző perspektíva alapján különítették el a váláshoz vezető okokat, mint a nyugati társadalmakra, illetve a kibocsátó társadalmukra jellemzőket.

„Európában, ahogy a világon is ugyanaz a vonzalom, a harmadik személy, Indiában az anyósék rosszul viselkednek a feleséggel, vagy nem tudnak elég hozományt adni” (25 éves férfi).

A nyugati társadalmak esetében úgy vélik, hogy a házasságok felbomlásához vezető leggyakoribb ok a házastársak hűtlensége („a harmadik személy”), amely a magyarországi kutatási eredmények alapján is az első három legfontosabb válóok közé tartozik (Földházi 2009). Ezzel szemben interjúalanyaim kiemelték, hogy Indiában a férfiak a hűtlenség mellett olyan okok miatt is elválnak, mint „a nők pazarló életmódja”, vagyis a feleség a férj túl sok pénzét költi el, illetve a feleség terméketlensége. Az utóbbi pedig évtizedek óta létező társadalmi problémaként van számon tartva kibocsátó társadalmuk körében, amely társadal-

mi diszkriminációval jár együtt (Jindal – Gupta 1989; Widge 2005).

A nők körében kutatási alanyaim főként a hozomány követelése során elszenvedett szóbeli/fizikai bántalmazásokat, illetve a családi konfliktusokat (főként a férj családjával kialakuló konfliktusok) sorolták fel a váláshoz vezető leggyakoribb okként. Ugyanakkor véleményük szerint Indiában a közmegejtés szerint, ha egy házasság felbomlik, akkor az a feleség hibája. Interjúalanyaim nagymértékben elítélik az ilyenfajta megkülönböztetést, utalva arra, hogy egy házasság stabilitása két személyen múlik.

Tehát kutatási alanyaim a hűtlenség kivételével úgy vélik, hogy befogadó és kibocsátó társadalmukban különböző okok vezetnek a házasságok felbontásához. Az indiai társadalom specifikus váláshoz vezető okait tehát a feleség terméketlenségében, a családi problémákban és az olyan anyagi problémákban vélik felfedezni, mint a hozomány, illetve a feleség „pazarló életmódja”.

Tudván, hogy kutatási alanyaim egy olyan kultúrából származnak, amelyben a nők és férfiak közötti egyenlőtlenség csupán „bizonyos mértékben” valósul meg, kíváncsi voltam, hogy interjúalanyaim hogyan vélekednek, van-e különbség a között, ha egy feleség csalja meg a férjét vagy fordítva? Valamint milyen okok, illetve következmények merülnek fel ennek kapcsán? A következőkben erre fogok kitérni.

A hűtlenséggel szembeni tolerancia mértéke a férfiak és a nők körében

Kutatási alanyaim a hűtlenséghez vezető okokról többnyire hasonlóképpen számoltak be úgy a férfiak, mint a nők körében. Véleményük szerint a hűtlenség két okból kifolyólag léphet fel egy kapcsolatban: „egy harmadik személy”, illetve „a kielégítetlen vágyak” miatt.

A megcsalás előfordulási gyakorisága alapján viszont különbséget tesznek az egyszeri és a többszöri megcsalás között. Egy megcsalást még tolerálhatónak tartanak, azonban ennek a többszöri, folyamatos előfordulását már nem. Az utóbbi esetben mindenképp a válást tartják a legjobb megoldásnak. Sőt véleményük szerint Indiában a nők számára egyetlen egy „félrelépés” is végzetes következményeket vonhat maga után, ez pedig a válás.

„Ugyanaz, mint az előbbi esetben, adsz egy figyelmeztetést, azonban Indiában a nőknek nem adnak figyelmeztetést...” (28 éves férfi).

Habár kutatási alanyaimra inkább az jellemző, hogy ugyanolyan mértékben ítélik el a feleség és a férj megcsalását, hűtlenségét, azonban egyes férfi interjúalanyaim kevésbé találják elfogadhatónak azt, ha a feleség csalja meg a férjét, mint fordítva. Úgy vélik, hogy ez „a férfiak természete”. Ezt az attitűdöt pedig főként az indiai többségi társadalom megítélésre tartják jellemzőnek.

„Ez az emberi elme... néha vonzódhatsz más nőkhöz, amikor nem gondolsz ennek az előnyeire és a hátrányaira” (40 éves férfi).

„Mindkét esetben ugyanaz, azonban a társadalom több mindent megenged a férfiaknak, mint a nőknek, tehát nem lehet mindkét esetben ugyanazokra a következményekre várni. Azonban a legtöbb esetben... a megcsalások 90 százalékában a férfiek, míg 10 százalékában a nők csalják meg férjüket. De a férfiak csak nőkkel csalják meg feleségüket... tehát nem lehet azt mondani, hogy egyikőjük felelősebb, mint a másik” (38 éves férfi).

Továbbá véleményük szerint úgy a nyugati társadalmakban, akár csak Indiában, a férfiak hajlamosabbak arra, hogy megcsalják feleségüket, míg egyes férfiak a feleség megcsalását csak akkor tekintik problémának, ha az kiderül.

„Leginkább a férfiakal történik meg az, hogy egy harmadik személyt találnak, aki szerintük jobb, mint a feleségük... azonban tévednek, ez nem így van” (25 éves férfi).

„Azonban a férfiak ... inkább megoldják problémáikat a házon kívül és utána visszatérnek a családjukhoz” (40 éves férfi).

„Például a Golf-országokban a férj nyitottan megcsalhatta a feleségét, nekik szabad, míg ha a feleség teszi ezt, akkor az a legnagyobb bűn, amit elkövethet. Az USA-ban és Európában viszont épp fordítva van, ha a férj csalja meg a feleséget, azt veszik sokkal komolyabban. India szerintem ennek a kettőnek a keveréke. Súlyos következményekkel jár, ha a feleség megtudja..., azonban ha a férj okos és jól tudja palástolni a dolgokat, akkor az jó, akkor nincsenek következmények” (38 éves férfi).

Kutatási alanyaim többsége a férfiak és nők hűtlenségét azonos mértékben ítéli el. Abban az esetben, ha a hűtlenség a házasságban több mint egyszer előfordul, úgy a feleség, akár csak a férj vagy mindkettőjük esetében, akkor a válást mindenképpen helyes probléma megoldási módszerként tekintik. Tehát a hűtlenséggel szembeni tolerancia mértékét illetőleg kutatási alanyaim attitűdjei gender szempontjából nem különböznek. Vagyis attitűdjeik inkább a nyugati társadalmak, illetve a Magyarországra jellemző

„egyenlőbb” felfogásmódként jellemezhetőek, mint az indiai társadalmi meggyőződésre, ahol „a nők elleni diszkrimináció azon a napon kezdődik, amikor megszületik” (Singh 2010:9).

A válások mérlegelésekor felmerülő tényezők

Kutatásom során fontosnak tartottam kitérni arra, hogy interjúalanyaim szerint az egyének milyen tényezőket mérlegelnek egy esetleges válás során. Kutatási kérdéseimet ennek megfelelően G. Levinger szociális csereelmélete (1966) alapján szerkesztettem meg. Az eredmények alapján kutatási alanyaim szerint a válás mérlegelése során az egyénekre főként az olyan szimbolikus jellegű gátak vannak hatással, mint a társadalmi nyomás, a társadalmi szerepeknek való megfelelés kényszere, mint a szülőkkel szembeni elvárásoknak megfelelés, illetve a házasságon belül született gyermekekkel szembeni felelősségvállalás, mint a „rossz családkép” elkerülésére való törekvés. „A gyermek” elbeszélésekben olyan szimbolikus gátként jelenik meg, amely úgy mond „áthághatatlan”.

„Ha gyermeked van, akkor a legrosszabb, ami a családban előfordulhat, az a válás. A szülők nem lehetnek olyan mértékben felelőtlenek, hogy gyermeküket kitegyék ilyen traumának... Ha egyszer gyermeket vállaltál, akkor vállald is a felelősséget érte” (29 éves nő).

Ugyanakkor nemcsak szimbolikus gátakat soroltak fel, hanem egyesek az anyagi jellegű gátaknak is nagy jelentőséget tulajdonítottak. Mindez pedig kétféleképpen jelenik meg elbeszéléseikben: főként, mint a nők anyagi jövedelemforrásának hiánya, míg mások a családi vagyon elosztásának „hogyanjában és mikéntjében” vélik felfedezni a házasság mérlegelésére ható gátakat. Az interjúk során többen is kihangsúlyozták, hogy az egykeresős családmodellekben élő nők számára a válást pedig csupán olyan esetekben tartják lehetségesnek, ahol a nő családja „liberális szemléletű” és mindemellett van rá anyagi lehetőségük, hogy visszafogadják lányukat.

Az „új társ keresését” szintén gátként értelmezik, amely a válást követő új élethelyzet legnagyobb problémái között szerepel. Véleményük szerint válás után nehéz új párt találni, főként a nők számára. Mindez pedig többek között annak is tudható be, hogy az indiai társadalomban a nemi élet megkezdése, a szüzesség egy nő számára a tisztelet szimbóluma és a házasság számukra szent és sérthetetlen

(Singh 2010:6). Valamint úgy vélik, hogy a válást követően fennáll a lehetőség arra, hogy nem találnak új párt maguknak.

Ugyanakkor elbeszéléseikben a válások mérlegelése során megjelenik a házasság felbontásának elkerülése is, mint a problémák forrásának egy lehetséges megoldása is.

„Néha kaphatnak egy második esélyt..” (37 éves férfi).

Míg a házasság megtartásából származó hasznokat főként a nők válással kapcsolatos mérlegelése során hangsúlyozták ki, mint anyagi jellegű hasznok, amely a nők számára az anyagi biztonságot képezi. Valamint a házasság felbontásából származó előnyöket „érzelmi megkönnyebbülésként” értelmezték, amely lehetőséget nyújt a mindennapi stresszhelyzetek alól való felszabadulásra, „egy új, boldogabb életre”. Azonban páran úgy vélték, hogy a házasság felbontásának mérlegelése során nem léteznek előnyök, vagy ha léteznek is, azok csupán egy önző személyiség jeleit hordozzák magukban. Az utóbbi főként az „idősebb korosztályra (36-45 év)” jellemző.

„Ha egyszer nem működött a házasságod, akkor milyen esélyeid vannak arra, hogy a következő működni fog? A válás után mindig benned lesz, hogy egyszer már elbuktlál valamiben... A válásnak nincsenek előnyei...” (37 éves nő).

„...a válásnak nincs előnye, mert az egy önző dolog, az egyedüli előnye az, hogy individuálisabbá válsz általa... Ha a kezéd lebénel, nem vághatod le azért, mert többet nem tudod mozgatni... ilyen a házastársi kapcsolat is” (40 éves férfi).

Továbbá a házasság megtartásából származó hátrányokat interjúalanyaim a soha véget nem érő testi, lelki bántalmazásokként határozták meg.

„Abban az esetben, ha a házasság már végképp menthetetlen, jobb ha elválnak, minthogy a gyermekük és saját maguk is folyamatos stressznek legyen kitéve, amely hosszú távon károsabb lehet, mint a válás következményei” (28 éves férfi).

A válások mérlegelése során jelentősen több gátat soroltak fel, mint bármely más tényezőt, sőt, a házasság megtartásából származó hasznok, hátrányok, illetve a válás előnyeinek való meghatározása során viszonylag több gondolkodási időre is volt szükségük, mint a gátak felsorolása közben. Tehát hipotézisemet mintegy alátámasztva, megállapítható, hogy kutatási alanyaim számára a házasságok felbontásának mérlegelése során legfőképpen a gátakat fejtik ki hatásukat.

Kutatási alanyaim válással szembeni attitűdjei

Érdekes módon, míg kutatási alanyaim a házasság kérdéskörei során viszonylag többször kitértek a nyugati társadalmakra jellemző tendenciákra, addig a válással kapcsolatos válaszaik során ez kevésbé merült fel. Tehát vonatkoztatási rendszerüket főként az indiai társadalomra jellemző tendenciák képezték. Erre egy lehetséges magyarázat az lehet, hogy a válással kapcsolatban sokkal inkább az indiai társadalomban elsajátított normák vannak hatással rájuk, mintsem a nyugati társadalmak normái.

Habár interjúalanyaim úgy vélik, hogy Indiában megfigyelhető egy bizonyos mértékű attitűdváltozás a válással kapcsolatban, főként a nagyobb metropoliszokban és a társadalom felsőbb rétegeiben, azonban az elváltakat még mindig megbélyegzik és a társadalom peremére szorítják.

„Tehát ha már egyszer elváltál, akkor Indiában senki sem adná hozzád szívesen a lányát. Azt gondolják, hogy biztos valami baj van veled. Ha nem lenne baj veled, akkor meg miért váltál volna el?” (26 éves férfi)

„Egy elvált férfi Indiában sosem találhat egy normális nőt. A válás tabu” (40 éves férfi).

Ugyanakkor megítélésük alapján saját családjuk, barátai is többnyire hasonló módon vélekednek az elváltakról, a válásról, míg olyan is van, aki szülei, barátai véleményét a körülményektől tartja függőnek.

„Ha a családom azt látná, hogy a válás az egyedüli lehetőség, akkor nem tiltakoznának ellene, de ha úgy éreznék, hogy a probléma megoldható, akkor a szüleim nem lennének boldogok... mindig megpróbálnák megoldani a problémát” (25 éves nő).

Ezzel szemben interjúalanyaim inkább egyetértenek azzal a kijelentéssel, miszerint „Általában a válás a legjobb megoldás arra, ha egy házaspár semmilyen körülmények között nem tudja megoldani problémáit.” Azonban „az idősebb korosztály” (36-45 év) tagjai körében olyan is volt, aki ennek az ellenkezőjét vallotta.

„Nem létezik, hogy egy házaspár ne tudná megoldani a problémáit, ha igazán akarják, akkor megtudják” (37 éves nő).

A kérdés csupán az, hogy mit nevezünk rossz házasságnak, visszafordíthatatlanul elromlott kapcsolatnak? Egyesek úgy vélik, hogy „egy házasság végképp, visszafordíthatatlanul elromlott”, ha már nincs szeretet, bizalom, megértés, több alkalommal

előfordul, hogy a házastárs(ak) hűtlen(ek) és mindkét fél úgy gondolja, hogy ez már nem működik így tovább. Míg van aki úgy gondolja, hogy akkor visszafordíthatatlanul elromlott egy kapcsolat, ha fizikai bántalmazás, családon belüli erőszak fordul elő vagy a házaspár számára már az is problémát jelent, hogy egymásra nézzenek, illetve, amikor már az egymás iránti utálat is megszűnik. Az utóbbi megfogalmazásmód „az idősebb korosztályra” (36-45 év) inkább jellemző.

Habár interjúalanyaim úgy vélik, hogy a nők és a férfiak is ugyanolyan mértékben hajlamosak a válásra, azonban kiemelik, hogy egy nő számára sokkal nehezebb elválni, illetve sokkal súlyosabb következményekkel jár, mint egy férfinak, amelyet az előbbieken a válások mérlegelése során felmerülő gátak körében is említettem, itt azonban még inkább kihangsúlyoznék.

„A férfiaknál és a nőknél is ugyanolyan arányban történik..., azonban több nő válik el, mint férfi...” (42 éves férfi).

„Mindketten elválhatnak... de a férfiak mindig is kiváltságos helyzetben voltak...” (37 éves nő).

Tehát kutatási alanyaim a válást egyes helyzetekben igenis egy helyes problémamegoldó stratégiaként tekintik, amely azon kérdésre adott válaszaikban is tükröződik, miszerint esetenként ajánlanák közeli ismerőseiknek, hogy váljanak el. Azonban a válást megelőzően mindenképpen javasolnák, hogy forduljanak pszichológushoz, házassági tanácsadóhoz és ha az sem tudná megoldani a problémájukat, ha semmiféleképpen sem sikerül megegyezésre jutniuk, akkor javasolják a válást. Vagyis válással kapcsolatos attitűdjeik viszonylag nagymértékben eltérnek a kibocsátó társadalmuk többségére jellemzőtől. Na de mi történik, ha a házasságban már gyermek is született? A következőkben erre fogok kitérni.

Válással szembeni attitűdök, ha a kapcsolatban gyermek született

Habár kutatási alanyaim ismerőseik, barátaik számára egy végképp nem működő házasság esetében javasolnák a válást, azonban ha a házasságban már gyermek is született, akkor mindenképpen a házasság fenntartására, kompromisszumok kötésére buzdítanák őket. Tehát a gyermek, úgymond a házasságok összetartó kapocsaként is tekinthető.

Két interjúalanyom vélte úgy, hogy ha a házasságból a gyermek(ek)nek több hátránya származik,

mint előnye, akkor mindenképpen a válást tekintik a legjobb megoldásként. Tehát interjúalanyaim értékpreferenciáit illetően ebben az esetben is a gyermek(ek) töltik be a legfontosabb szerepet, amely az egyéni élethelyzet megítélésénél is magasabbra értékelt.

„A szülők döntései miatt a gyermeknek nem kell szenvednie” (29 éves nő).

Ezzel szemben Magyarországon a boldogtalanak ítélt házasságok esetében az egyének csaknem háromnegyede ért egyet azzal, hogy egy házasságot akkor is fel lehet bontani, ha a házasságból gyermek született (Tóth 1994a idézi Tóth 1997:2), azonban tény, hogy egyes kutatások alapján a legtöbb társadalomban, ahogyan a nyugati társadalmak körében is, a gyermek születése, megléte a családban, csökkenti a válás valószínűségét (Goode 1993 idézi Silva 2006), ahogyan kutatási alanyaim esetében is. Továbbá a gyermek(ek) életkorát illetően, ha a gyermek(ek) már idősebb(ek), akkor kutatási alanyaim a házasság felbontását már inkább elfogadható problémamegoldó módszerként tekintik.

Tehát hipotézisem beigazolódt, amely alapján azt állítottam, hogy kutatási alanyaim az olyan házasságok felbontását, ahol gyermek született, akkor sem tartják elfogadhatónak, ha a házasságot már végképp menthetetlennek ítélik meg.

Felhasznált irodalom

- Bálint Lajos, Földházi Erzsébet, Gödri Irén, Kovács Katalin, Makay Zsuzsanna, Monostori Judit, Murinkó Livia, Pongrácz Tiborné, Spéder Zsolt (szerk.) 2011 *Demográfiai jövőkép Magyarország demográfiai jövőjét meghatározó tényezők alakulásának áttekintése és értékelése a fenntarthatóság szempontjából*. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács, Műhelytanulmányok No. 1, Budapest
- Benokraitis, Nijole V. 2011 *Marriages & Families, Changes, Choices, and Constraints*. Seventh Edition, New Delhi, PHI Learning Pvt. Ltd.
- Bino, Thomas 2012 Treating troubled families: Therapeutic scenario in India. In *International Review of Psychiatry*. 2012.2. 91–98. <https://doi.org/10.3109/09540261.2012.656302>

- Bukodi Erzsébet 2002 A párkapcsolat-formálódás és -felbomlás néhány társadalmi meghatározója. In Nagy Ildikó – Pongrácz Tiborné – Tóth István György (szerk.) *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. 2001 TÁRKI, Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest
- De Silva, Indralal. 2006 *Demographic and social trends affecting families in the South and Central Asian region*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Division for Social Policy and Development, Program on the Family. New York <http://www.un.org/esa/socdev/family/Publications/mtdesilva.pdf>.
- Elliott, Susan - Gray, Alison 2000 *Family Structures, a Report for the New Zealand Immigration Service*. Immigration Research Programme Te Ratonga Menene, Department of Labour, New Zealand
- Földházi Erzsébet 2009 Válás. In Monostori Judit – Öri Péter – S. Molnár Edit – Spéder Zsolt (szerk.) *Demográfiai portré 2009* KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest. 19-28.
- Georgas James – Berry John W – Fons J.R. van de Vijer – Kağıtçıbaşı Çiğdem – Poortinga Ype H. 2006 *Families Across Cultures, A 30-Nation Psychological Study*. Cambridge University Press, New York. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511489822>
- Gödri Irén 2001/1 *A házassági kapcsolatok minősége és stabilitása. Elméleti támpontok és mérési lehetőségek*. Központi Statisztikai Hivatal Népeségtudományi Kutatóintézetének kutatási jelentései 66, Budapest.
- Jindal UN, Gupta AN 1989 Social problems of infertile women In India. *International Journal of Fertility*. 1989.1. 30-3.
- Kékesi Krisztina 2004 *A hindu viselkedéskultúra az ünnepek és szokások tükrében Budapest*. BGF KKKF Elektronikus Könyvtár, Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Gazdaságdiplomácia és Nemzetközi Menedzsment Szak, Szakdiplomácia szakirány, Budapest. http://elib.kkf.hu/edip/D_11457.pdf
- Pongrácz Tiborné 2009 A párkapcsolatok jellegzetességei. In Monostori Judit et al. (szerk.) *Demográfiai portré 2009*. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest
- Ponzetti Jr, James J. 2003 *International Encyclopedia of Marriage and Family*. Second Edition, Volume 2: Ea-Ju, Macmillan Reference, Thomson Gale, United States
- Ponzetti Jr, James J. 2003 *International Encyclopedia of Marriage and Family*. Second Edition, Volume 3: Ke-Se, Macmillan Reference, Thomson Gale, United States
- Reeta Sonawat 2001 Understanding Families in India: A Reflection of Societal Changes. *Psicologia: Teoria e Pesquisa*. 2001.2 177-186. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511489822>
- S. Molnár Edit 2011/1 Párkapcsolat létesítését/megszüntetését érintő magatartási normák változásának megfigyelése. In Pongrácz Tiborné (szerk.) *A családi értékek és a demográfiai magatartás változásai*. Kutatási jelentések 91 Népeségtudományi kutatóintézet, Budapest
- Sangari, Kumkum 2003 Az erőszak útjai. *Eszmélet Folyóirat*. 2003.60
- Sharma, Bhumika 2009 Live-in-Relationships: The Indian Perspective. *The India Law Journal* 2009.2.
- Singh, J. P. 2010 India's Changing Family and State Intervention, *Eastern Anthropologist*. 2010.1 17-40.
- Singh, Jamwal Namita 2009 Marital Discord and Divorce in India – The Changing Profile. *Mainstream*. 2009.37.
- Tárkányi Ákos 2008 A második demográfiai átmenet néhány főbb tényezője a fejlett világban és Magyarországon. *Demográfia*. 2008.4. 406–440
- Tárkányi Ákos 2009 *A párkapcsolatok sikerességének és sikertelenségének okai a 2009-es „Családi kapcsolatok” országos vizsgálat alapján*. Kézirat. http://tcse.hu/?q=innotars_08
- Tóth Olga 1997 Családformák és együttélési minták a mai magyar társadalomban. In Lévai Katalin, Tóth István György (szerk.) *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. 1997 TÁRKI, Budapest
- Vaskovics László 2002/3 A család fejlődése Európában. Társadalmi – demográfiai trendek. *Educatio*. 2002.3 349-364
- Virmani, Priya 2012 Dowry deaths are the hidden curse of the big fat Indian wedding. *The Guardian*. <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2012/may/23/dowry-deaths-big-fat-indian-wedding>
- Widge, Anjali 2005 Seeking conception: experiences of urban Indian women with in vitro fertilisation. *Patient Education and Counseling*. 2005.3. 226-33 <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/16326264>. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2005.07.014>